

ธรรมะกับคุณภาพ

สังเกตุและกระทำเพื่อสิ่งสูงสุด

ศาสนาคือระบบแห่งการสังเกตุและการกระทำ

ชนิดที่ทำให้เกิดการผูกพันกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งสูงสุด

[พุทธทาสภิกขุ: คริสตธรรม พุทธธรรม]

การพัฒนาคุณภาพก็เป็นระบบแห่งการสังเกตุและปฏิบัติเช่นเดียวกัน

สิ่งสูงสุดขององค์กรคือ “พันธกิจ”

เป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพคือการบรรลุพันธกิจหรือหน้าที่ขององค์กรนั่นเอง หาไม่แล้วความพยายามทั้งหลายอาจจะขาดทิศทาง จนขัดแย้งกันเองหรือกลายเป็นความสูญเปล่า

การขึ้นต้นไม้ลงมาจากทางปลาย

ยิ่งเรียนพระคัมภีร์มากเท่าไร ก็ยิ่งไม่รู้ตัวแท้ของศาสนายิ่งขึ้นเท่านั้น
ตัวแท้ของศาสนานั้น เป็นสิ่งที่จะรู้จักได้ด้วยการปฏิบัติลงไปจริงๆ เท่านั้น
นี่เรียกว่าเราคลำหาตัวศาสนาเหมือนกับขึ้นต้นไม้ลงมาจากทางปลายกันอยู่ทั่วไป

[พุทธทาสภิกขุ: คริสตธรรม พุทธธรรม]

การเรียนรู้เรื่องการพัฒนาคุณภาพก็เช่นกัน ยิ่งเรียนรู้จากตำราและฝึกอบรมมากเท่าไร ก็ยิ่งไม่รู้ตัวแท้
ของคุณภาพ เพราะไม่ยอมลงมือปฏิบัติ

เมื่อไรที่กล้าที่จะลองผิดลองถูก ลงมือทำ สังเกตผล ปรับปรุงให้ดีขึ้น ก็จะเข้าถึงตัวแท้ของคุณภาพมาก
ขึ้นเรื่อยๆ

งานคือครู

งานนั้นแหละคือครูบาอาจารย์ที่ดีที่สุด

ความคิดนั้นแหละ สอนดีกว่าความถูกต้อง

ความถูกต้องทำให้หลง พอใจและหลง ความคิดทำให้ต้องคิดมาก

การงานมันให้ความเจเนจัด ความชำนาญ ความเห็นแจ้งเห็นจริงโดยประจักษ์

[พุทธทาสภิกขุ: มหิดลธรรม]

การเรียนรู้ที่ดีคือการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ และไม่ต้องกลัวความผิดพลาด เราอาจจะรับฟังผู้รู้ว่าจะควรทำอย่างไรจึงจะไม่หลงทาง แต่ก็ไม่ควรจะกลัวหลงทางจนไม่เริ่มทำอะไร หรือไม่ควรเสียใจที่พากันเดินหลงทาง เพราะการหลงทางนั้นทำให้เราเห็นแจ้งและแกร่งกล้าขึ้น

ความเหมือนในความต่าง

ในการเปรียบเทียบนั้น ถ้าทำด้วยเจตนาจะหาข้อแตกต่างมันก็จะพบข้อแตกต่างและมองข้ามความเข้ากันได้เสมอไป แต่ในทางที่ตรงกันข้าม ถ้ามีเจตนาจะค้นหาความเหมือนกันหรือเข้ากันได้ มันก็จะพบอย่างมากมายและโดยไม่ยากนัก

[ข้อคิดท่านพุทธทาส (จากวรรณกรรมล้นนำ)]

เรื่องคุณภาพก็เช่นเดียวกัน หากมุ่งที่จะค้นหาความเหมือนหรือเข้ากันได้แล้ว จะพบได้อย่างมากมาย และจะช่วยสร้างความมั่นใจในทิศทางที่เราจะเดินไป การนำแนวคิดไปพัฒนาพร้อมกันในครั้งเดียวก็จะบรรลุเป้าหมายของทุกโครงการเหล่านั้น

การมองหาความแตกต่างทำให้เกิดการแยกส่วน เกิดความสูญเปล่า เกิดความขัดแย้ง แทนที่จะได้ใช้ประโยชน์จากความพยายามที่ทุ่มเทลงไป

หากใส่ใจศึกษาให้ลึกซึ้งและเลี้ยติดกับสิ่งที่ไม่ใช่แก่นสารได้เมื่อไร เราก็จะเห็นความเหมือนในความต่างเมื่อนั้น

จุดหมายของพระรัตนตรัย

สุดยอดของมนุษย์คือ **พุทธะ**

แก่นแท้ของธรรมชาติคือ **ธรรมะ**

จุดหมายของสังคมคือ **สังฆะ**

[พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต): แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา]

หลักพระรัตนตรัยข้างต้นก็สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพเช่นเดียวกัน

๑. ให้ความสำคัญกับศักยภาพของผู้ปฏิบัติงานทุกคน ส่งเสริมให้แต่ละคนพัฒนาศักยภาพและนำออกมาใช้เพื่อเป้าหมายขององค์กร
๒. ทำความเข้าใจและปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักความจริงของธรรมชาติซึ่งจะนำมาสู่ความสำเร็จในการทำงาน และการทำงานอย่างมีความสุข
๓. สร้างองค์กรที่เราทำงานอยู่ให้เป็นชุมชนอุดมคติ เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้

การเปลี่ยนกระบวนทัศน์อันยิ่งใหญ่ของมนุษยชาติ

‘สัพเพ ธมมา นาลิ อภินิเวสาย’

ธรรมทั้งหลายทั้งปวง อันใครๆ ไม่ใครเข้าไปยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นตัวตนหรือ
โดยความเป็นของๆ ตน

[พุทธทาสภิกขุ: สุญญตา]

นี่คือการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก

การพัฒนาคุณภาพคือการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและพฤติกรรม

เมื่อเปรียบเทียบกับสังฆธรรมที่พระพุทธองค์ค้นพบแล้วจะพบว่า การเปลี่ยนแปลงวิถีคิดในการพัฒนา
คุณภาพเป็นเรื่องเล็กน้อยมาก อย่างไรก็ตามเราอาจจะนำหลักการเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นในระดับผิวๆ มาใช้
กับการพัฒนาคุณภาพได้

- ลดอัตตาในฐานะผู้ให้บริการ -> customer focus
- ลดอัตตาในฐานะผู้บริหาร -> empowerment
- ลดอัตตาของวิชาชีพ -> multidisciplinary team

การพัฒนาชีวิตทั้งสามด้าน

สาระสำคัญของพระพุทธศาสนา คือการพัฒนามนุษย์
กระบวนการของชีวิตที่เคลื่อนไหวไปนั้นแยกเป็น ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ
และปัญญา เราก็พัฒนาชีวิตทั้ง ๓ ด้านนี้ขึ้นไป
พัฒนาพฤติกรรมให้ดีขึ้น โดยใช้วินัยฝึกให้เกิด**ศีล** (พฤติกรรมที่ดีงาม)
พัฒนาด้านจิตใจให้มีจิตตั้งมั่นอยู่กับสิ่งที่ต้องการ เรียกว่าคุณสมบัติตัวแทนนี้ว่า
สมาธิ

พัฒนา**ปัญญา** คือกระบวนการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ

[พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต): แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา]

ปัญญา เป็นมีดอย่างเดียว ไม่อาจเป็นลูกโป่ง
ปัญญานี้เป็นของปลอดภัยกว่าทาน กว่าศีล กว่าสมาธิ และเป็นเครื่องจูงทาน
ศีล สมาธิ ให้เกิดและเดินไปอย่างถูกต้อง

[พุทธทาสภิกขุ: ภูเขาแห่งวิถีสัทธรรม]

ในระดับองค์กร ก็มีความจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เช่นเดียวกัน
การมี นโยบาย กฎ ระเบียบ ข้อตกลง คู่มือปฏิบัติงาน ต่างๆ ก็เพื่อให้สมาชิกในองค์กรนำไปปฏิบัติด้วย
ความเข้าใจ จนเกิดเป็นพฤติกรรมที่ดีงาม จัดได้ว่าเป็นวินัยขององค์กร เพื่อให้**คนในองค์กรมีศีล**
การที่สมาชิกในองค์กรมารวมมือร่วมใจกัน มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีเป้าหมายร่วมกัน มีความ
เพียรพยายาม มีสติรู้ตัวว่าตรงไหนเป็นจุดแข็ง ตรงไหนเป็นจุดอ่อน พร้อมทั้งจะฝ่าฟันอุปสรรคไปข้างหน้า จัดได้
ว่า**องค์กรมีจิตตั้งมั่น ควรแก่งาน**

การที่สมาชิกในองค์กรร่วมมือกันพัฒนาและเรียนรู้จากผลการทำงาานั้น ทำให้เกิดองค์กรแห่งการ
เรียนรู้ เป็น**องค์กรที่มีการพัฒนาทางปัญญา**

พุทธจริยา

พระพุทธเจ้าท่านทรงนั่งเสีย ไม่พูดด้วย เพราะเป็นคำถามที่โง่ อวดดี ยั่วโทสะ เมื่อเข้าที่เพื่อถือโอกาสจับความผิดพลาดของพระองค์ พระพุทธเจ้าท่านก็จัดการแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด ให้เห็นเสียอย่างนี้ เพื่อว่าอย่าให้มีทางที่จะไปปนเปกันได้

พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงให้เห็นว่า มันไม่มีประโยชน์ มันใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ เดียวนี้ฉันพูดที่นี่ ที่นี่และเดี๋ยวนี้

บางทีพระพุทธเจ้าท่านก็ทรงล้อ ล้ออย่างเพื่อน ให้เพื่อนกลับตัวได้ ไม่ค้ำลงไปตรงๆ แต่ล้อให้นึกได้

เมื่อเห็นว่าเขาเพเลียงพล้ำและรู้สึกได้ในตัวเองแล้ว ก็ไม่รูกอีกต่อไป

[พุทธทาสภิกขุ: พระบรมศาสดากับศาสนาอื่น]

นี่คือสิ่งที่ผู้ทำงานคุณภาพทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นผู้ประสานงาน วิทยากร ที่ปรึกษา ผู้เยี่ยมสำรวจ ต้องเรียนรู้ว่าควรปฏิบัติตนอย่างไร

ใช้เป็นแพข้ามฟาก

ธรรมะหรือศาสนานี้ ใช้งานอย่างกับว่าเป็นพวงแพ เป็นแพสำหรับข้ามฟาก
เมื่อถึงฝั่งแล้วก็ขึ้นบกไป ไม่ต้องเที่ยวแบกอยู่
ถ้าเรือสวยๆ ก็เสียตายเรือ ก็เที่ยวแบกเรืออยู่ อย่างนี้ก็จะขึ้นบกไม่ได้”

[พุทธทาสภิกขุ: พระบรมศาสดากับศาสนาอื่น]

การพัฒนาคุณภาพก็เช่นเดียวกัน หากยึดติดในเครื่องมือหรือรูปแบบทั้งหลายมากเกินไปแล้ว ก็ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้ ได้แต่พยายามคงรูปแบบของวิธีการต่างๆ ไว้โดยไม่รู้เป้าหมายว่าทำไปเพื่ออะไร

ทำให้เป็นศิลปะ

มนุษย์สามารถทำได้ ให้ทำการงานสนุกสนานไม่มีความทุกข์เลย
แต่ต้องรู้จักปรับปรุงจิตใจให้สนุกสนานในการทำงาน
ทำอะไรก็ให้มันเป็นศิลปะ สนุกสนานไปในการงานเหล่านั้น

[ศิลปะและสุนทรียภาพทางจิตวิญญาณ]

ถ้าการพัฒนาคุณภาพกลายเป็นความทุกข์ เป็นความขัดแย้ง เป็นสิ่งน่าเบื่อหน่าย เป็นสิ่งที่ผู้คนอยากหนีให้ห่างไกล เราก็ไม่สามารถสร้างความจับใจให้คนอื่นอยากทำตามด้วยความสมัครใจ

หากจะให้ผู้คนมาร่วมทำในสิ่งที่ถูกต้องจะต้องทำให้เป็นศิลปะ การทำให้เป็นศิลปะนั้นไม่ใช่เรื่องภายนอก แต่เป็นเรื่องภายในจิตใจ ด้วยการทำให้จิตใจให้รู้จักสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง แล้วปรับจิตใจให้สนุกสนานกับงานที่ทำ

มิติทางจิตวิญญาณ

การช่วยเหลือสงเคราะห์เพื่อชื่อเขามาเป็นพรรคพวกของตัวเอง เป็นวัฒนธรรมฝ่าย
วัตถุ

การช่วยเหลืออย่างบริสุทธิ์ใจและตรงตามความมุ่งหมายของธรรม เป็น
วัฒนธรรมทางวิญญาณ

การศึกษาพระศาสนาเพื่อสืบทอดประโยชน์ของตนในอนาคต เป็นวัฒนธรรมทาง
วัตถุ

การศึกษาเพื่อยกสถานะทางวิญญาณของตนให้สูงขึ้น เป็นวัฒนธรรมทาง
วิญญาณ

[พุทธทาส: ศิลปะและสุนทรียภาพทางจิตวิญญาณ]

การมีวัฒนธรรมทางวิญญาณนั้นอยู่ที่การรับรู้ ความคิดเห็น และการปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม
หรือเพื่อการพัฒนาจิตใจของตนเอง

สิ่งเหล่านี้สามารถรับรู้ได้ทั้งในส่วนของตัวปฏิบัติเอง ผู้ได้รับประโยชน์ และบุคคลอื่นๆ ที่ได้เห็นผลของ
การกระทำหรือได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความเข้าใจ

การที่ทีมดูแลผู้ป่วยไปตรวจเยี่ยมผู้ป่วยร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ พยายามใช้ศักยภาพในวิชาชีพของตน
ช่วยเหลือผู้ป่วยอย่างเต็มที่ ตระหนักในคุณค่าของตนเองและคุณค่าของวิชาชีพอื่น ทนไม่ได้ที่จะเห็นผู้ป่วยต้อง
ทนทุกข์ทรมานทั้งที่มีโอกาสที่จะได้รับสิ่งที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ ขยายบทบาทของทีมออกไปทำงานเชิงรุกนอก
โรงพยาบาล มีความสุข สนุก และพึงพอใจกับการกระทำดังกล่าว นี่คือนส่วนที่รับรู้ได้ว่าเกิดมีวัฒนธรรมทาง
วิญญาณเกิดขึ้นแล้ว และยากที่จะถูกทำให้สั่นคลอน

วิธีคิดแบบอริยสัจ

วิธีคิดแบบอริยสัจนี้มีลักษณะทั่วไป ๒ ประการคือ

- ๑) เป็นวิธีคิดตามเหตุและผล สืบสาวจากผลไปหาเหตุ แก้ไขและทำการที่ต้นเหตุ
- ๒) เป็นวิธีคิดที่ตรงจุดตรงเรื่อง มุ่งตรงต่อสิ่งที่จะต้องทำ ใช้แก้ปัญหา

[พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต): พุทธธรรม]

กระบวนการแก้ปัญหาหรือพัฒนาคุณภาพไม่ว่าจะเรียกในชื่อใดก็อยู่บนพื้นฐานของหลักการ ๒ ประการข้างต้น

ทุกครั้งที่จะพัฒนาหรือแก้ปัญหา จึงต้องเริ่มด้วยการ “ตั้งเป้า” แล้วค่อยไปหาแนวทาง วิธีการที่จะบรรลุเป้า เมื่อทำงานไปแล้วก็กลับมาทบทวนกับเป้าที่ตั้งไว้เป็นระยะ

การแบ่งวิธีคิดตามเหตุและผลออกเป็น ๒ คู่ อาจจะทำให้มองขั้นตอนในการแก้ปัญหาได้ง่ายขึ้น เหลือเพียงองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ทำความเข้าใจกับสภาพที่เป็นจริงของปัญหา และการปฏิบัติเพื่อเป้าหมายที่กำหนดไว้

ปัญหาและสาเหตุคือความจริงของธรรมชาติ เป้าหมายและวิธีแก้ปัญหาคือปฏิบัติการของทีมงาน

- หน้าที่ต่อปัญหา คือการรับรู้ว่าเป็นปัญหา รู้เท่าทันในลักษณะแบบแผนของปัญหา
- หน้าที่ต่อสาเหตุของปัญหา คือการค้นหาและขจัดสาเหตุนั้น
- หน้าที่ต่อเป้าหมาย คือการทำให้บรรลุเป้าหมาย
- หน้าที่ต่อวิธีแก้ปัญหา คือการลงมือปฏิบัติ

วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย

เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี
เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี
เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ

การแก้ปัญหาหากเราไปจัดการที่ปลายเหตุ ปัญหานั้นก็มักจะกลับคืนมาอีก จึงมีความพยายามที่จะค้นหาสาเหตุที่รากเหง้าหรือต้นตอของปัญหาที่เรียกว่า root cause เครื่องมือสำคัญที่ใช้คือการถาม “ทำไม” ต่อเนื่องกันไป เช่น ปัญหาเด็กสลัดเมื่อให้ยาสลบ

ทำไมจึงสลัด เพราะงดอาหารและน้ำไม่ถึง ๖ ชั่วโมง

ทำไมจึงงดอาหารและน้ำไม่ถึง ๖ ชั่วโมง เพราะแม่แอบให้เด็กกินขนมตอนเช้า

ทำไมแม่จึงแอบให้เด็กกินขนมตอนเช้า เพราะเด็กร้องหิว

ทำไมเด็กจึงร้องหิว เพราะเด็กกินข้าวครั้งสุดท้ายเมื่อบ่ายห้าโมง

เมื่อทราบสาเหตุของปัญหาเช่นนี้ ทีมงานจึงป้องกันปัญหาด้วยการให้เด็กกินนมปังและนมในตอนเที่ยงคืนก่อนวันผ่าตัด

วิธีคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย

หลักการทุกอย่างมีความมุ่งหมาย
จะทำอะไรต้องถามได้ตอบได้ ว่าเพื่ออะไร

[พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต): พุทธธรรม]

การนำแนวคิดเรื่องแนวทางการดูแลผู้ป่วย (clinical practice guideline) มาใช้ หากคำนึงถึงความมุ่งหมายว่าเป็นไปเพื่อ effective & efficient intervention ในการดูแลผู้ป่วยแล้ว ย่อมจะหาวิธีการสู่เป้าหมายนั้นอย่างหลากหลาย และมีโอกาสที่จะบรรลุเป้าหมายนั้น แต่หากไม่คำนึงถึงเป้าหมายแล้ว การจัดทำแนวทางการดูแลผู้ป่วยก็จะเป็นไปอย่างเลื่อนลอย มีแต่รูปแบบ ไม่ได้นำมาใช้อย่างจริงจัง

วิถีคิดแบบเร้ากุศล

วิถีคิดแบบเร้ากุศล เป็นวิถีคิดในแนวสะกดกั้นหรือบรรเทาและขัดเกลาตัวตนหาประสบการณ์อย่างเดียวกัน บุคคลต่างกัน อาจมองเห็นและคิดนึกปรั่งแต่กันไปคนละอย่าง สุดแต่การทำใจในขณะนั้นๆ

[พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต): พุทธธรรม]

วิถีคิดแบบเร้ากุศล ที่ช่วยให้เราพัฒนาคุณภาพได้ง่ายขึ้น เช่น

- ทีมงานเบื้องหลังของโรงพยาบาลคือแจกันที่ช่วยให้ช่อดอกไม้คงรูปอยู่อย่างสวยงาม แต่คนมักมองไม่เห็นแจกัน
- ลูกค้าคือแขกคนสำคัญที่สุด เราต้องฟังฟังเขา การรับใช้เขาคือเจตจำนงแห่งงานของเรา เขาคือส่วนหนึ่งของสถานที่นี้ เขากำลังส่งเคราะห์เราด้วยการยอมให้พวกเรามีโอกาสบริการเขา
- หากเราจ้างงานขึ้นมาทำทันที แม้ใหญ่เท่าภูเขา งานก็จะค่อยลดน้อยลงทุกวันๆ แล้วในที่สุดก็สำเร็จลงได้
- การพัฒนาคุณภาพคือการทำงานประจำให้ดีขึ้น
- ผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางก็คือการเอาใจเขามาใส่ใจเรา ดูแลผู้ป่วยเสมือนดูแลญาติของเรา
- สิทธิผู้ป่วยคือเครื่องเตือนใจผู้ปฏิบัติงาน สำหรับให้สิ่งที่ผู้ป่วยควรได้รับก่อนที่จะให้ผู้ป่วยทวงถาม
- การประกันคุณภาพคือการตรวจสอบผลงานของตนเองในทันทีที่เป็นไปได้

การทำงานคือการปฏิบัติธรรม

จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง
ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น
กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน
ตายเสรีจิตสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่ข

[พุทธทาสภิกขุ: บรมธรรม]

การพัฒนาคุณภาพที่แท้จริงคือการทำงานที่บริสุทธิ์ มิได้มุ่งหวังผลประโยชน์เพื่อตนเอง หากแต่มุ่งหวัง
ประโยชน์แก่ผู้อื่น แก่องค์กร แก่สังคมโดยรวม

ถือได้ว่าผู้ที่เข้าร่วมกระบวนการพัฒนาคุณภาพ เป็นผู้ที่กำลังปฏิบัติธรรม และจะได้านิสงส์ของการ
ปฏิบัติธรรมนั้นอย่างเต็มที่ หากทำงานด้วยความว่าง และยกผลงานให้ความว่าง ไม่มีความมั่นหมายว่า เราเป็น
ผู้ทำ หรือผลงานนั้นเป็นของเรา

ผลจากการทำงาน

คนที่ทำงานได้ดียิ่งขึ้นไป ก็คือธรรมชาติได้เลื่อนขั้นให้ในตัวการทำงานนั้น
ความฉลาด ความสามารถ ความไหวพริบสุขุมอะไร มันจะมีเพิ่มขึ้นโดย
อัตโนมัติในตัวเอง

การที่รู้จักชีวิตมากขึ้น นั่นแหละคือผลดีที่ได้จากการทำงาน
คนโง่ ไม่รู้ว่าการทำงานนั้นคือการปฏิบัติธรรม
การที่จะได้รับค่าจ้างบ้างนั้นมันเป็นเรื่องเล็กน้อย เป็นเรื่องขี้ฝุ่น เป็นเรื่องขยะมูล
ฝอย...ถ้าเรามาเปรียบกับผลที่ได้ในทางจิตใจ ที่จิตใจมันสูงขึ้นไป มันสอน มันสอบ
ได้ มันเลื่อนขั้นขึ้นให้ อย่างนี้มันมีค่ามาก

จุดหมายปลายทาง เราจะต้องเป็นผู้อยู่เหนือปัญหา

การอยู่เหนือปัญหานี้แจกออกเป็น ๓ ลักษณะ

๑. เมื่อประสบความสำเร็จ ไม่ไปโง่ไปหลง ไปยินดีถึงโลดอะไรกันมัน
๒. เมื่อไม่ประสบความสำเร็จ ก็ไม่เศร้าโศกเสียใจ
๓. เมื่อประสบความสำเร็จวินาศใหญ่หลวงตามธรรมดาโลก นี้ก็หัวเราะได้

[พุทธทาสภิกขุ: มหิดลธรรม]